

TALOUDEN GLOBALISAATIO JA ILMASTO

Maan ystävät

TALOUDEN GLOBALISAATIO JA ILMASTO

Maan ystävät

Maan ystävät on kansalaisjärjestö, joka toimii demokraattisemman ja ekologisesti kestävämmän maailman puolesta. Maan ystävät on maailman suurimman kansainvälisen ympäristöjärjestön, Friends of the Earth Internationalin (FoEI) suomalainen jäsenjärjestö. Yli puolet FoEI:n noin 70 jäsenjärjestöstä sijaitsee Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maissa.

Kiitämme ulkoministeriön kehitysyhteistyöosastoa julkaisua varten saamastamme tuesta.

MAAN YSTÄVÄT RY 2003

Toimitus: Saara Henriksson

Ulkoasu: Simo Hellsten

Kannen kuvat: Oras Tynkkynen 2002, Simo Hellsten 2003

Kirjapaino: Edita Prima Oy, Helsinki 2003

ISBN 951-97522-2-6

Sisällys

Ilmastonmuutos ja kehitysmaat	7
Ilmastonmuutos kärjistää köyhyyden ongelmia	8
Vapaakaupan ja ilmaston yhteentörmäys	9
"Joko ilmasto tai työpaikat"	9
Ilmastonsuojelua talouden globalisaation ehdoilla	10
Päästöjen vähentäminen etelässä rikkaiden maiden hyväksi	11
Kohti oikeudenmukaista ilmastoratkaisua	15
Resurssit paikallisiin käsiin	17
Lähteet	17

Ilmastonmuutos ja kehitysmaat

Kasvihuoneilmiö on ilmakehän luonnollinen prosessi, joka pidättää osan auringon lämpösäteilystä niin, ettei se säteile takaisin avaruuteen. Ilman kasvihuoneilmiötä maapallon keskilämpötila olisi noin -18°C eli 33°C nykyistä kylmempi, joten tuntemamme kaltaisen elämän kannalta se on täysin välttämätön. Kasvihuonekaasujen osuus ilmakehässä kuitenkin kasvaa ihmisen toiminnan seurauksena ja tämä lämmittää maapallon ilmastoa. Tärkein kasvihuonekaasu on hiilidioksidi, joka on aiheuttanut yli 60 % lämpenemisestä. Noin kolme neljäsosaa hiilidioksidipäästöistä aiheutuu fossiilisten polttoaineiden, kuten kivihiilen ja öljyn, polttamisesta. Kasvihuoneilmiön voimistumisen seurauksena maapallon lämpötila on noussut noin $0,4^{\circ}\text{C}$ 1800-luvun puolivälistä lähtien. Tällä vuosisadalla ilmaston arvioidaan lämpenevän $1,4\text{--}5,8^{\circ}\text{C}$, tai uusimpien arvioiden mukaan jopa $7\text{--}10^{\circ}\text{C}$.¹

Maapallon ilmasto ei lämpene tasaisesti joka puolella. Lämpötilojen nousu vaihtelee merkittävästi eri alueilla. Nousu aiheuttaa säätiloissa monia muutoksia, joiden arvioidaan olevan suurimmaksi osaksi tuhoisia. Veden vuotuinen kierto voimistuu, minkä seurauksena tulvien, myrskyjen ja toisaalta myös kuivuusaaltojen odotetaan pahenevan. Lämpenemisen aiheuttamista äärimmäisistä sääilmiöistä on todistusaineistoa eri puolilta maailmaa, ja seuraukset ovat monesti olleet tuhoisia.

Historiallisesti hiilidioksidipäästöjen kasvu on ollut yhteydessä teollistumisasteeseen, eli päästöt ovat kasvaneet yhdessä teollisen tuotannon kanssa. Ensimmäiseksi teollistuneet maat ovat olleet länsimaita. Läntiset teollisuusmaat ovat olleet ja ovat edelleenkin päävastuussa ilmastomuutoksen aiheuttamisesta.

Globaalit ympäristöongelmat ulottuvat myös sinne, missä niiden syntyymiseen ei ole paljoakaan vaikutettu. Esimerkiksi Afrikassa elää 14 % maailman ihmisistä, joiden osuus hiilidioksidipäästöistä on kuitenkin 3,2 %.

Vain harvalla kehitysmaalla on teknisiä ja taloudellisia edellytyksiä tai inhimillisiä voimavaroja valmistautua ilmastomuutoksen aiheuttamiin ongelmiin teollisuusmaiden tavoin. YK:n ilmastopaneeli (IPCC) arvioi eri maiden herkkyyttä ilmastomuutoksen seurauksille vertailemalla riippuvuutta viennistä, eristäytyneisyyttä ja etäisyyttä sekä alttiutta luonnonilmiöille. IPCC:n mukaan kehitysmaat ovat keskimäärin kaksi ja pienet saarivaltiot kolme kertaa teollisuusmaita haavoittuvampia.

Tunnettu ilmastomuutoksen aiheuttama uhka on merenpinnan nousu. Esimerkiksi, jos meren pinta nousee metrin, se häätäisi tällä vuosisadalla kodeistaan satoja miljoonia ihmisiä, kun väestönkasvu otetaan huomioon. Merenpinnan alle jäisi kuudennes Bangladeshin maapinta-alasta. Toinen kehitysmaita uhkaava tekijä on veden suolaantuminen: merenpinnan nousu ja tulvat voivat työntää viljelysmaille valtavia määriä suolaista merivettä, joka uhkaa makean veden varoja. Myös tropiikin luonto, koralliriutat ja trooppiset metsät kärsivät ilmastomuutoksen seurauksista.

Useimpien kehitysmaiden talous nojaa yhä maatalouteen, joka on hyvin riippuvainen ilmastosta. Suurin osa kehitysmaista sijaitsee trooppisilla tai subtrooppisilla vyöhykkeillä.

¹ Pearce, F: Global warming's sooty smokescreen revealed. New Scientist 07/06/2003. s. 7.

Väestönkasvun ja ilmastonmuutoksen yhteisvaikutus voi olla kehitysmaiden ruoantuotannolle monin pako in musertava. Esimerkiksi Afrikassa kuumuuden ja kuivuuden ongelmat kärjistyvät helposti pienestäkin lämpötilan noususta.²

Ilmastonmuutos kärjittää köyhyyden ongelmia

Ilmastonmuutoksen odotetaan syventävän kuilua maailman rikkaiden ja köyhien välillä. On todennäköistä, että kehitysmaiden sisällä ilmastonmuutoksesta kärsivät eniten köyhimmät väestönosat. Kehitysmaissa köyhimpiin ja huonoimmassa asemassa oleviin ryhmiin, joihin myös ilmastonmuutoksen odotetaan vaikuttavan tuhoisimmin, kuuluvat esimerkiksi naiset. On arvioitu, että 70 % 1,3 miljoonasta köyhyysrajan alapuolella elävästä ihmisestä on naisia. Myös naisten johtamien kotitalouksien määrä kehitysmaissa on kasvussa, mikä lisää entisestään naisten harteille langennutta vastuuta.

Energian tuhlaaminen, jatkuva metsien häviäminen, kasvillisuuden palaminen, väestönkasvu ja lopulta talouskasvu pahentavat ennusteita ympäristön tuhoutumisesta ja kasvihuonekaasupäästöjen kasvusta. Suuri riippuvuus maanviljelyksestä, metsäsektorista ja biopolttoaineista lisää haavoittuvuutta ja ympäristöriskejä. Naisten osallistuminen voisi parantaa kaikkia näitä tekijöitä.

Afrikassa naiset hoitavat suurimman osan maanviljelyksestä sekä metsien hoidosta, ja he ovat hyvin riippuvaisia polttopuusta. Naisten osallisuus energianlähteiden monipuolistamisessa ja korvaavien polttoaineiden käyttöönotossa kotitalouksissa voisi hyvin muodostaa tärkeän osan ilmastonmuutokseen sopeutumisessa.

Kun ilmastonmuutoksesta tähän saakka käytyä keskustelua arvioidaan yleisemmin, on nähtävissä, että naiset ovat jääneet melkein kokonaan päätöksenteon ulkopuolelle. Päätöksenteko ympäristöasioissa, kuten luonnonalueiden säilyttämisessä, suojelemisessa ja ennallistamisessa, sekä ympäristöhallinto on enimmäkseen miesten käsissä.

Sukupuolikiusmykset on sivuutettu ilmastonkeskustelussa, vaikka YK:n Rion ympäristökokouksen jälkeen laadittu Agenda 21 tunnustaa naisten olevan erittäin tärkeässä asemassa luonnonvarojen hallinnassa ja ekologisesti kestäväen politiikan kehittämisessä. Yksi syy tähän on luultavasti se, että naispuolisia koulutettuja asiantuntijoita on vähän. Naisjärjestöjen institutionaalinen heikkous ja aliedustus virallisessa päätöksenteossa ovat tekijöitä, jotka vähentävät mahdollisuuksia heidän osallistumiseensa.

Ilmastonmuutoksen torjumisen lisäksi on tärkeää vähentää köyhien maiden haavoittuvuutta sekä lisätä mahdollisuuksia sopeutua. On pidettävä huolta, että erityisen haavoittuwait ryhmät eivät kärsi kohtuuttomasti ilmastonmuutoksen vaikutuksista. Koska ilmastopoliittisten arkkitehdit eivät ole kiinnittäneet tarpeeksi huomiota sukupuolikiusmykseen köyhyyden vähentämisessä, ilmastonmuutos tulee pahentamaan nykyistä epätasa-arvoa.³

2 Tynkkynen, Oras: Ilmastonmuutos ja kehitysmaat. 1999.

3 Denton, Fatma: Climate Change, Gender and Poverty: Academic Babble or Realpolitics? Point de Vue Bulletin African Bioresources, Energie, Développement, No 14, 10/2001.

Vapaakaupan ja ilmaston yhteentörmäys

Kansainvälinen talous on yhä riippuvaisempi fossiilisista polttoaineista. Liikenne kasvaa nopeasti kansainvälisen kaupan rahdin seurauksena. Kauppa ja fossiilisten polttoaineiden kulutus kulkevat käsi kädessä. Pelkkä rahtien 70 % kasvuodotus vuoteen 2004 mennessä riittää tekemään tyhjäksi Kioton pöytäkirjassa teollisuusmaille määrättyt hiilidioksidipäästöjen vähennystavoitteet. Kansainvälisen rahdin päästöt eivät kuulu Kioton pöytäkirjan piiriin. Lisäksi Maailman kauppajärjestön, joka on tärkein vapaakauppaa kansainvälisesti edistävä järjestö, sopimustekstit ovat ristiriidassa useiden monenkeskisten ympäristösopimusten kanssa.

Vaikka rikkailla mailla on riittävästi tietoa ja teknologiaa, ne eivät ole onnistuneet luomaan uutta, ihmisten ja tavaroiden kuljetuksesta riippumatonta taloutta. Kaupan vapauttaminen ei ole tuonut edes perinteisillä taloudellisilla mittareilla vaurautta ja kehitystä köyhimpiin maihin. Vapaakaupan synnyttämät tavaravirrat eivät ulotu kehitysmaihin saakka. Kaksi kolmasosaa kaupasta käydään yhä teollisuusmaiden kesken. Silti etelän köyhimmät alueet, kuten Afrikan maat, eivät ole jääneet sivuun globalisaatioprossessissa. Globaalin tuotannon ja kulutuksen vaikutukset tuntuvat näillä alueilla maailmankaupan epäoikeudenmukaisten rakenteiden vuoksi.

Vapaakaupan ja ilmastonmuutoksen kytkennät koskevat kehitysmaita kahdella tavalla. Monella kehitysmaalla on tärkeä rooli fossiilisten polttoaineiden tuottajana. Toisaalta kehitysmaat ovat kehittyviä talouksia, joiden hiilidioksidi- ja muut kasvihuonekaasujen päästöt tulevat taloudellisen kasvun myötä väistämättä kasvamaan. Päästöjen kasvu on niiden kasvavan väestön elintason parantamisen edellytys.⁴

Länsimaisen, fossiilisten polttoaineiden kulutukselle perustuvan elämäntavan leviäminen kehitysmaihin olisi tuhoisaa. Taloutta voi kasvattaa myös niin, että hiilidioksidipäästöt eivät täysin karkaa käsistä. Kehityksen saattaminen ekologisesti kestävälle uralle uusiutuvia ja energiansäästöä käyttämällä on tärkeää ilmastonmuutoksen torjumisessa.

”Joko ilmasto tai työpaikat”

Kansainvälisen kaupan kasvua ja ilmastonuojelua on vaikea sovittaa yhteen. Monet taloudellisesti heikossa asemassa olevat, mutta luonnonvaroiltaan vauraat kehitysmaat joutuvat kauppaamaan arvokkaat resurssinsa teollisuusmaihin hyvin huonoilla ehdoilla. Tämä koskee erityisesti öljyä. Öljyntuotanto globalisoituvan talouden polttoaineeksi aiheuttaa vakavia ympäristö- ja sosiaalisia ongelmia monessa kehitysmaassa. Ilmasto- ja ympäristöriskeistä huolimatta teollisuusmaiden pohjaton kulutuskysyntä tuo öljy-yhtiöille varmat voitot.

Taloudellisen painoarvonsa vuoksi öljy-yhtiöiden vaikutus kansainvälisessä ilmastopoliitikassa on valtava. YK:n kehitysohjelman (UNDP) teettämän vertailun mukaan monen yhtiön liikevaihto on suurempi kuin useiden kehitysmaiden kansantalous.

Yhtiöt ovat organisoituneet Global Climate Coalition -etujärjestöksi, joka toimii aktiivisesti kansainvälisten ilmastoneuvottelujen vesittämiseksi. Yhteenliittymää johtaa yh-

4 Lammi, Harri ja Tynkkynen, Oras: the Whole Climate. 2002.

dysvaltalainen öljyjätti ExxonMobil (Suomessa Esso), joka muun muassa on kieltäytynyt tunnustamasta ilmastonmuutoksen olemassaoloa kasvavasta todistusaineistosta huolimatta. Yhtiöt ovat vaatineet Yhdysvaltoja olemaan suostumatta päästörajoituksiin, jos suurimmat kehitysmaat eivät ota sitoumuksia. Ennen Kioton ilmastokokousta 1997 yhtiöt sijoittivat 13 miljoonaa dollaria mainoskampanjaan, jonka tavoitteena oli estää yhteisymmärryksen syntyminen ilmastositoumuksesta. Lisäksi Esso on kehottanut kehitysmaita vastustamaan päästörajoituksia.

Kokouksen jälkeen yhtiöt keskittyivät vastustamaan sen ratifiointia. Esso oli 1,2 miljonnalla dollarilla yksi suurimmista republikaanien presidentinvaalikampanjan lahjoittajista vuonna 2001. Vähän valitsemisensa jälkeen presidentti George W. Bush ilmoittikin Yhdysvaltojen vetäytyvän Kioton sopimuksesta ja aiheutti ilmoituksella maailmanlaajuisen vastalauseiden myrskyn.

Yhtiöt väittävät, että Yhdysvaltojen talous romahtaa ja työpaikat menetetään, jos maa suostuu Kioton päästövähennyksiin. Öljyalan ja raskaan teollisuuden yhtiöiden huoli työpaikkojen menetyksestä ja kehitysmaiden mahdollisesta kilpailuedusta joutuu kuitenkin outoon valoon, jos tarkastellaan niiden toimintaa viime vuosikymmenellä. Vuosina 1992-1996 Global Climate Coalitionin jäsenet lakkauttivat yhteensä 84 000 työpaikkaa, eli 18 prosenttia koko työvoimastaan. Samalla yhtiöiden voitot kasvoivat keskimäärin 117 prosenttia. Lisäksi yhtiöiden sijoitukset maihin, jotka eivät ole mukana Kioton pöytäkirjassa, olivat kolme kertaa suuremmat kuin kotimaahan suunnatut investoinnit.⁵

Investoinnit kehitysmaihin sisältävät usein poliittisia ja taloudellisia riskejä, joiden välttämiseksi hankkeet pyritään toteuttamaan kansainvälisten rahoituslaitosten, kuten Maailmanpankin tuella. Näin on käynyt erityisesti Tshad-Kamerunin öljyputkihankkeessa.⁶ Öljy-, kaasu- ja kaivosalan hankkeita rahoittavat myös yksityiset rahoituslaitokset, kuten Citigroup, joka ei ota sijoituspäätöksissään huomioon hankkeiden ympäristö- tai ilmastovaikutuksia. Tärkeä keino sijoitusten turvaamiseksi on myös öljynviejään sisäpoliittisten tapahtumien kontrollointi. Öljyn tuonnista hyvin riippuvainen Yhdysvallat valvoo tarkkaan Afrikan öljyntuottajamaiden sisäpolitiikkaa.⁷

Ilmastonsuojelua talouden globalisaation ehdoilla

Rio de Janeiron ympäristökokouksessa vuonna 1992 solmittiin ilmastositoumus, jonka mukaan valtioiden tulee palauttaa päästöt vuoden 1990 tasolle. Neuvotteluprosessin taloudellisen ulottuvuuden merkitystä kuvaa se, että kokouksessa yksi neuvottelevista virkamiehistä arvioi ilmastositoumuksella olevan pitkällä aikavälillä mahdollisesti enemmän merkitystä kuin silloin juuri käynnistyneellä WTO:n Uruguayneuvottelukierroksella. Kansainvälinen sopimus, jossa teollisuusmaat leikkaisivat kasvihuonekaasupäästöjään joko markkinapohjaisten mekanismien tai sääntelyn tai molempien kautta, vaatii suurta roolia valtioilta.⁸

5 Henriksson, Saara ja Turunen, Elina: Öljyn oikea hinta. Maan ystävät 2002.

6 Osouca, Isaac: Tchadian Oil Trade: the Making of Another Ogoni. SEEDlinks 26. A SEED 1998.

7 Atarah, Linus: Öljykauppaa vai uuskolonialismia? Kumppani-lehti 2003. Kehitysyhteistyön palvelukeskus.

8 Chakravarthi Ragvaran: Climate Change Conference makes 'incremental progress'. Third World Resurgence No 72/73, Aug/Sept 1996. TWN: Penang, Malaysia.

Riossa solmittu ilmastopöytäkirja perustui kuitenkin vapaaehtoiisiin sitoumuksiin. Vuonna 1997 Kiotoon ilmastokokouksessa siihen liitettiin Kiotoon pöytäkirja, jossa määritellään teollisuusmaailmalle laillisesti sitovat päästövähennystavoitteet. Pöytäkirjassa teollisuusmaat sitoutuivat vähentämään kuuden kasvihuonekaasun päästöjä keskimäärin vähintään 5,2 prosenttia vuosiin 2008-12 mennessä.

Kotimaassa tehtävien varsinaisten päästövähennysten lisäksi Kiotoon sopimuksessa otetaan huomioon myös hiilidioksidipäästöjä sitovien nielujen (metsät) kasvattaminen sekä markkinapohjaiset mekanismit eli joustomekanismit, kuten päästökauppa ja päästöjen vähentämisen yhteistoteutus maiden välillä.

Kiotoon pöytäkirjan odotetaan astuvan voimaan loppuvuodesta 2003, kun 55 prosenttia niistä sopimuksen allekirjoittaneista maista, jotka tuottavat suurimman osan päästöistä, on ratifioinut sen.

Uusliberalistisen talouden logiikan mukaan päästöjä tulee siellä, missä se on halvinta. Päästöjen vähentäminen tulee tämän logiikan mukaan toteuttaa markkinapohjaisilla ratkaisulla valtion toteuttaman sääntelyn sijaan. Kiotoon ilmastopöytäkirjassa on kolme mekanismia, joiden avulla teollisuusmaat voivat vähentää päästöjään ostamalla päästöoikeuksia toisista teollisuusmaista ja kehitysmaista:

Päästökauppa teollisuusmaiden välillä

Teollisuusmaat lupautuivat Kiotoon vähentämään päästöjään vuoden 1990 tason alle vuoteen 2008 mennessä. Jotkut maat ovat jo saavuttaneet tämän tavoitteen, ja niillä on siten ”oikeus” saastuttaa enemmän. Ne voivat myydä oikeutensa muille maille. Käytetyn logiikan mukaan ilmasto ei huomaa eroa.

Kauppa, joka edellyttää erityistä kahden valtion välistä yhteistyöhanketta (JI)

Yhteistoteutuksessa valtio saa ulkopuolista rahoitusta ja niin sanottua puhtaampaa teknologiaa, johon sillä itsellään ei olisi varaa. Vastineeksi rahoittajan ei tarvitse vähentää päästöjä niin paljon omassa maassaan.

Puhtaan kehityksen mekanismi (Clean Development Mechanism, CDM)

Periaatteessa sama asia kuin JI, mutta toisena osapuolena on Kiotoon pöytäkirjan päästöjen vähentäjämaitiin kuulumaton maa, tässä tapauksessa kehitysmaa.

Kehitysmaiden teollisuudessa käytetään usein vanhentunutta, energiaa paljon kuluttavaa teknologiaa. Ilmastonmuutoksen torjumiseksi maihin voidaan tehdä puhtaan teknologian sijoituksia. Markkinapohjaisten joustomekanismien myötä tämä potentiaali kehitysmaissa saatetaan kauppatavaraksi kansainvälisille markkinoille. Niinpä kaikkein suurimmat saastuttajat yrittävät ostaa mahdollisimman nopeasti ja halvalla ja saada kirjanpitonsa vastaamaan Kiotoon vaatimuksia. Saastuneesta ilmasta tulee kuumin kauppatavara maailmanlaajuisilla markkinoilla.

Käytännössä markkinapohjaiset mekanismit ovat ajamassa kehitysmaiden ilmastonmuutokseen sopeutumiseksi myönnettävän rahoituksen sekä teknologian siirron yli. Koska mekanismit tekevät päästöjen vähentämisen teollisuusmaailmalle edulliseksi, valtiot ja yritykset eivät ole kiinnostuneita tarjoamaan rahoitusta etelälle ilmastonmuutokseen.

sopeutumiseen kehitysapuna, tai puhtaamman teknologian tarjoamiseen köyhille maille teknologian siirtona.

CDM: Päästöjen vähentäminen etelässä rikkaiden maiden hyväksi

Puhtaan kehityksen mekanismi on Kioton pöytäkirjan ainoa mekanismi, joka käsittää pohjoisen ja etelän yhteistyön. Päälle päin katsottuna ehdotus näyttää mielenkiintoiselta, ja se tarjoaa valuutannälkäisille kehitysmailla mahdollisuuden hankkia muutaman dollarin. Kehitysmaat ovat kuitenkin kiivaasti vastustaneet CDM:n sääntöjä neuvotte- lujen eri vaiheissa. Intialaisen Centre for Science and Environment -järjestön mukaan ehdotus ei uhkaa vain kehitysmaiden, vaan koko maapallon tulevaisuutta.

CDM on suunniteltu auttamaan rikkaita, ei köyhiä. Kehitysmaiden kritiikin mukaan CDM:n suurin ongelma on "kermankuorinta": päästöjenleikkaukset tehdään siellä, missä se on helpointa ja halvinta, ei siellä, missä sijoituksille olisi eniten tarvetta. Pohjoinen haluaa ostaa, mitä kehitysmailla on, ja maksaa siitä mahdollisimman vähän. Se sijoittaa hank- keisiin ja ostaa päästöyksikköjä. Mitään lisäapua tai teknologian siirtoa ei ole luvassa. Lisäksi eivät vain hallitukset, vaan myös ylikansalliset yhtiöt voivat tehdä sopimuksia etelän yhtiöiden kanssa ostaakseen ja myydäkseen päästöyksikköjä.

Kuten yhteistoteutuksessa, CDM perustuu projektikohtaisiin sijoituksiin kehitysmaissa puhtaammilla teknologioilla. Vähentyneet hiilidioksidipäästöt lasketaan sijoittajamaan hy- väksi. Näitä hyväksi luettuja päästövähennyksiä käytetään sitten sijoittajamaan oman päästövähennystavoitteen saavuttamiseksi. Myös metsänistutusprojekteja voidaan tehdä halvemmallalla kehitysmaissa tonttimaan edullisen hinnan vuoksi ja teoriassa vai- kuttaa näin ilmastonmuutokseen, sillä metsät sitovat kasvaessaan hiilidioksidia itseensä ja toimivat "hiilidioksidinieluna".

CDM:n on määrä edistää kestävää kehitystä etelässä, ja hankkeet nähdään ylimääräi- sinä rahoitusmekanismeina kestäväen kehityksen saavuttamiseksi. Päästövähennykset sertifioidaan, mikä edistää kilpailua. Näin voidaan verrata kehitysmaiden sääntöjen nou- dattamiskykyä. CDM on selvästi markkinapohjainen väline.

Kun kysymys lisäavusta ja teknologiansiirrosta nostettiin esille Rion ympäristökokouk- sessa, se nähtiin hyvityksenä etelälle teollisuusmaiden aiheuttamasta saastumisesta. Käytäntö on toinen. Kaikki raha tai teknologia mitä CDM:n myötä siirretäänkin, tapah- tuu sen vuoksi, että pohjoinen ostaa halpoja päästöoikeuksia kehitysmailta. Jokainen sertifioitu päästöyksikkö, joka ostetaan, tulee suurentamaan ostajan sallittua päästö- määrää.

Osa CDM-osuuksista maksetuista rahoista käytetään ilmastonmuutokseen sopeutu- misesta kehitysmailla. Tämä proviisio tarkoittaa kirjaimellisesti köyhien verottamista köyhien hyväksi. GEF, sopimuksen rahoitusmekanismi, ei rahoita sopeutumistoimia tai poliittisia toimia. Se kääntää sopeutumisen korvausvastuun pois saastujalta ja muuttaa sen yhteistyömekanismiksi.⁹

⁹ Center for Science and Environment: Factsheet: the (un)clean development mechanism. 1998. CSE: New Delhi, India.

Myös projektit, jotka toteutettaisiin joka tapauksessa ilman CDM:n tukea, voidaan laskea ylimääräiseksi päästöjen vähentämiseksi. Amerikkalainen instituutti teki ennustuksen maailman energiasektorista ja arvioi, minkälaiset hankkeet voitaisiin sijoittaa CDM:n nimiin. Lopputulos oli, että suurin osa hankkeista tuli olemaan tavanomaisia hankkeita, jotka olisi toteutettu joka tapauksessa, ja tässä mielessä niillä olisi hyvin vähän vaikutusta hiilidioksidipitoisuuksiin.

Uusliberalistinen talousjärjestelmä on osoittautunut huomattavan tehottomaksi yksityisten yritysten toiminnan rajoittamisessa edes perinteisillä alueilla, joilla on olemassa pitkän aikavälin käytännössä kokeiltuja sääntelyjärjestelmiä sekä olemassa olevia instituutioita. Uudella alueella, kuten päästöoikeuksien kauppaamisessa, jopa perustilanne on vaikeasti arvioitavissa ja mitattavissa.

Ilmastoneuvotteluissa ei ole päätetty turvallista päästötasoa hiilidioksidille vastaisuudessa. Ja koska Kiotossa sanotaan myös, että ostaja saa tallettaa käyttämättömät päästöt, etelä kirjaimellisesti myy tulevaisuutensa pohjoiselle. Neuvotteluissa ei myöskään ole otettu huomioon CDM:n sivuvaikutuksia.¹⁰

Maailmanpankin päästökauppa

Myös Maailmanpankki toivoo hyötyvänsä kasvihuonekaasupäästöjen markkinoista. Maailmanpankki aikoo osallistua päästökauppaan, joka arvioiden mukaan saavuttaisi 150 miljardin dollarin arvon vuonna 2020. Maailmanpankin tarkoituksena on tilittää itselleen 5 % jokaisen välittämänsä kaupan tuotosta.

Maailmanpankin tavoite hyötyä hiilidioksidipäästöjen kaupasta on keinottelua itse aiheutetuilla päästöillä: Rion ympäristökokouksen jälkeen vuodesta 1992 vuoteen 1997 mennessä Maailmanpankki oli myöntänyt 13,6 miljardia dollaria hiilikaivoksiin sekä öljy- ja kaasukenttiin ja fossiililla polttoaineilla toimiviin voimaloihin kehitysmaissa ja entisen Neuvostoliiton alueella. Tämän summan lisäksi varmistumista odotti vielä luottoja ja lainoja 3,9 miljardin dollarin arvosta.

Jokainen veronmaksajien tukema Maailmanpankin dollari valmistaa tietä viidelle tai kuudelle yksityisten sijoittajien lisädollarille tällaisia hankkeita varten. Yhteenlaskettuna näillä hankkeilla tulee olemaan merkittävä vaikutus ilmaston lämpenemiseen, vaikka Maailmanpankki itse myöntääkin ilmastomuutoksen olevan tuhoisa köyhille maille.

Third World Network -järjestön esittämän kritiikin mukaan päästökauppa voi jopa lisätä saastuttamista, koska se kannustaa osapuolia keinotekoisesti paisuttelemaan päästölukujaan. Tekemällä omista fossiilisten polttoaineiden hankkeistaan tehottomampia Maailmanpankki voisi suurennella hiilipäästöjen vähentämissaavutuksia.

Osa tehottomuuksista on sen verran edullista korjata, että pankki ja yritykset voisivat hyötyä vähentämällä näitä päästöjä. Näitä päästöjä ei tosin olisi olemassa, mikäli pankki noudattaisi omia ohjeitaan energiatehokkaiden hankkeiden toteuttamisesta. Pankin arvioiden mukaan se voisi näillä päästöillä rahastaa 100 miljoonaa dollaria vuodessa vuoteen 2005 mennessä.¹¹

¹⁰ Tamilnadu Science Forum 2002.

¹¹ Wysham, Daphne: Profiting from pollution. Third World Resurgence No 100/101 Dec/Jan 1999, s. 7-8 TWR: Penang, Malaysia.

Eukalyptusplantaaseja hiilivarastoiksi?

Yksi suurimmista Brasiliassa toimivista yhtiöistä, Plantar S.A., on esittänyt Maailmanpankille päästökauppahanketta, jossa hyödynnettäisiin puita hiilen nieluina. Plantarin tarkoituksena on myydä päästöoikeuksia, jotka perustuisivat 23 100 hehtaarin monokulttuuristen eukalyptusplantaasien istuttamiselle Curvelon alueelle Minas Geraisin osavaltioon.

Plantaasit istutettaisiin puuhien tuottamista varten, jota käytetään polttoaineena yhtiön rautaharkotehtaassa. Hankkeen dokumentaation mukaan yhtiöllä olisi oikeus hankkeen ansiosta myydä päästöoikeuksia siksi, että eukalyptukset toimisivat pitkän aikavälin hiilinieluina, ja koska uskotaan, että puuhiili rautaharkkojen tuottamisessa tuottaa vähemmän hiilidioksidipäästöjä kuin kivihiili, jota suurin osa raudantuotannosta ympäri maailmaa tällä hetkellä käyttää.

Brasilialaiset kansalaisjärjestöt ovat kuitenkin huolissaan suurien monokulttuuristen eukalyptus-plantaasien istuttamisesta ympäri maataan. Plantaaseilla on kielteisiä ympäristö-, sosiaalisia-, taloudellisia- ja kulttuurisia vaikutuksia paikallisiin yhteisöihin. Ne tuottavat voittoa vain muutamille, väestön enemmistön kustannuksella.

Plantar asettui monen muun yhtiön tavoin Brasiliaan 60- ja 70-luvuilla sotilasdiktatuurin aikaan, jolloin niitä houkuteltiin maahan verotuseduilla. Paikalliset yhteisöt, joihin yhtiöiden toimet vaikuttivat, ohitettiin täysin päätöksenteossa. Tämän seurauksena Tupinikim ja Guarani -alkuperäiskansat karkotettiin mailtaan, samoin kuin perinteiset afrobrasilialaiset yhteisöt ja kymmenet tuhannet maanviljelijät. Ihmiset menettivät maansa sekä biodiversiteetin ja vesistöt, joista he olivat riippuvaisia.

Metsänistutusten käyttäminen hiilinieluina ei koskaan takaa pitkää aikavälin tuloksia, koska enemmän tai myöhemmin hiili kuitenkin vapautuu takaisin ilmakehään. Vain hyvin kauan säilynyt luonnollinen kasvillisuus, kuten Brasilian luontaiset atlanttiset metsät tai savannit, voivat taata pitkän ajan hiilinielun.

Brasilialaisten kansalaisjärjestöjen mukaan Plantar ei ansaitse ensimmäistäkään päästöoikeutta, jota se voisi myydä eteenpäin, ennen kuin yhtiö on korjannut aiempien toimien kielteiset seuraukset. Koko hanke ei edusta kestävästä kehitystä millään tavalla. Brasilialaiset kansalaisjärjestöt toivovat, etteivät Maailmanpankin sijoittajamaat, Suomi mukaan luettuna, tukisi sitä.¹²

¹² Plantar letter for Governments. CDM Watch 2003.

Kohti oikeudenmukaista ilmastoratkaisua

Kehitysmaat ovat esiintyneet ilmastoneuvotteluissa usein yhtenä ryhmänä, jota kutsutaan G77-ryhmäksi. Koska G77 kattaa kehitysmaiden koko kirjon vähiten kehittyneistä Afrikan maista Kaakkoi-Aasian taloustiikereihin ja meren pinna nousun uhkaamiin saarivaltioihin, on ryhmä monesti hajanainen ja sen neuvotteluasema heikko. Taloudellisesti voimakkailla valtioilla on suurempi mahdollisuus tulla kuulluksi kansainvälisissä neuvotteluissa. Ne voivat Yhdysvaltojen tavoin uhata esimerkiksi vetäytyä pois sopimuksesta ja romuttaa koko prosessin.

Kehitysmailla tärkein ilmastopoliittinen kysymys on ollut vastuun oikeudenmukainen jakaminen. Ongelma on, että kehitysmaita ei kuunnella ilmastoneuvotteluissa tarpeeksi. Pohjoisen tulisi kehitysmaiden mielestä ymmärtää, että köyhät kantavat seuraukset heidän elämäntavastaan. Kun ajamme autolla Euroopassa, meidän pitäisi ymmärtää että hinta koituu niiden maksettaviksi, jotka kärsivät ilmastonmuutoksen aiheuttamista äärimmäisistä sääilmiöistä. Näiden asioiden pitäisi yhdistyä ihmisten mielessä, jotta se johtaisi moraaliseen välttämättömyyteen vähentää päästöjä.

Myös ongelmien ja ratkaisujen määrittelyn valtakysymykset nousevat keskeisiksi oikeudenmukaisuuden määrittelyssä. Niillä, joiden annetaan määritellä ongelmat, on valtaa ylitse niiden, joiden täytyy sovittautua toisten tekemiin määritelmiin alle. Tämä koskee myös kansainvälistä ympäristöpolitiikkaa. Oikeudenmukaisuusnäkökulmasta on äärimmäisen tärkeää, mitkä maailman valtioista katsotaan ongelmallisiksi ja mitkä ei.

Esimerkiksi, vaurauden jakautuminen maailmassa ei ole tullut kansainvälisten ympäristösopimusten agendaan, eivätkä perinteisten kehitysprojektien epäonnistumiset ja niiden usein ympäristölle ja kulttuurille vahingolliset seuraukset ole saaneet paljon huomiota. Sen sijaan polttavina globaaleina ympäristöongelmina pidetään ilmastonmuutosta ja biodiversiteetin katoamista. Nämä ovat ongelmia, joiden havaitsemiseen ja ratkaisuun tarvitaan länsimaista tieteellistä tietoa.

Sen sijaan maailman vaurauden jakautumisen ja kehitysprojektien vaikutusta ei voi laskea, vaan ne ovat hyvin monimutkaisia ongelmia, joita on arvioitava tapauskohtaisesti. Tämä ei tarkoita, että ilmastonmuutos ja biodiversiteetin katoaminen eivät olisi polttavia ongelmia. Se, miten ja mistä lähtökohdista ongelmat määritellään, on otettava huomioon oikeudenmukaisuuskysymyksessä.¹³

Ilmastopoliitikalla ja keskustelulla on vähän merkitystä ruohonjuuritasolla. Kehitysmaissa koko kysymys ilmastonmuutoksesta on melko uusi ja se on jäänyt virkamiesten ja kansalaisjärjestöjen asiaksi. Tehokasta ympäristöhallintoa ei saavuteta ilman, että edellytetään niiden ryhmien täyttä osallistumista, jotka tulevat todennäköisesti eniten kärsimään ilmastonmuutoksen vaikutuksista. Köyhissä maissa olisi tärkeää luoda tehokkaampi, myös naisten ja muiden uhattuina olevien ryhmien roolin huomioiva ympäristöhallinta.

¹³ Haukkala, Ville (toim.): Every human has an equal right...? 2000, s. 15-31. Tampereen yliopisto.

Kehitystä alhaalta päin Kaakkois-Aasian mantereella

Thaimaa alkoi integroitua kansainväliseen talouteen jo 1960-luvun alussa. Muut Kaakkois-Aasian mantereeseen valtiot ovat vasta tämän kehityksen alussa, sotien ja politiikan kiemuroiden vuoksi. Thaimaan jokilaaksoissa elävät ihmiset ovat jo saaneet kokea, miten heidän luonnonvaransa ja elinympäristönsä joutuvat talouskehityksen ja globaalin markkinatalouden hallintaan.

Kuitenkin jokilaaksoissa on hyvin eläväisiä talouksia. Suurin osa näistä ihmisistä on julistettu köyhiksi, koska he eivät tunne tarvetta tai heitä ei ole pakotettu osallistumaan kapitalistiseen markkinatalouteen tullakseen toimeen. Kalastukseen ja riisinviljelyyn perustuva paikallistalous ovat kymmenien tuhansien paikallisyhteisöjen talouden selkäranka. Paikallistaloudet ovat tärkeitä niissä eläville ihmisille, mutta juuri paikallisuuden vuoksi niitä ei voi mitata Maailmanpankin käyttämillä kehitysmittareilla.

Kaakkois-Aasian mantereeseen valtioita pyritään nyt saamaan mukaan maailmanlaajuiseen markkinatalouteen "kehityksen" nimissä. Kehitystä perustellaan julkisesti teoreettisilla mahdollisuuksilla rakentaa suuren mittakaavan infrastruktuuria (vesivoimaloita, patoja, nelikaistaisia moottoriteitä jne.) ja mahdollisuuksilla hyödyntää resursseja kaivosteollisuudessa ja plantaasimaataloudessa. Tämän seurauksena maaseudun ihmisten elämänlaatu paranisi. Tämä on sellaista kehitystä, jota ovat tukemassa Aasian kehityspankki ja Maailmanpankki.

Thaimaassa Maailmanpankki oli mukana rahoittamassa Pak Munin vesivoimalahanketta. Maailmanpankin mukaan hanke on ympäristöystävällinen, koska siitä ei synny hiilidioksidipäästöjä. Vaihtoehtona olisi Pankin mukaan ollut kivihiehellä tuotettu energia, vaikka Thaimaassa ei edes ole kivihieilivoimaloita. Pato rakennettiin, ja 5 000 perhettä joutui jättämään entisen elämänsä paikallistaloudessa. Huolimatta padon rakentamisesta ja paikallisten yhteisöjen käyttämien metsien hävittämisestä eukalyptusplantaasien tieltä paikallisten yhteisöjen vastustus kasvaa.

Monet Thaimaassa työskentelevät järjestöt ovat huolissaan globaaleista ongelmista, kuten ilmastonmuutoksesta. Ympäristöjärjestöt ovat tehneet järjestelmällisiä ruohonjuuritason aloitteita. Ne työskentelevät paikallisten yhteisöjen kanssa ja haastavat perinteisen näkemyksen taloudellisesta kehityksestä, jossa paikallisten elinkeinot kärsivät globaalin talouden kustannuksella.

Globaalin talouden rakenteet ovat aiheuttaneet ilmastonmuutoksen. Rakenteet estävät tehokkaan toiminnan paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla ilmastonmuutoksen ehkäisemiseksi. Samalla kun monet järjestöt Thaimaassa ja muissa Kaakkois-Aasian mantereiden maissa keskittyvät paikallisyhteisölle tärkeisiin aiheisiin, ne toimivat vastavoimana sellaiselle taloudelliselle kehitykselle, jonka sivutuote ilmastonmuutos on.¹⁴

14 Hubbel, David: Challenges for mainland Southeast Asia. Tiempo No 33, 1999. IIED: Norwich, UK.

Ympäristönsuojelu ja luonnonvarat paikallisiin käsiin

Ilmastonmuutos on mahdollisesti vakavin ihmiskuntaa kohtaava ympäristöuhka, joka osoittaa jatkuvan taloudellisen kasvun rajat. On lyhytnäköistä ajattelua pohjoiselta, että Kioton sopimusta ei käytetä tehokkaasti resurssien kanavoimiseen kehitysmaihin. Ilmastonmuutoksen odotetaan kärjistävän köyhyyden tuomia ongelmia, jotka tuovat epävakautta maailman poliittiseen tilanteeseen. Panostus kestävään päästöjen vähentämiseen kotimaassa on välttämätöntä maapallon ilmaston suojelemiseksi enemmältä lämpenemiseltä. Lisäksi ilmastonmuutoksen seurausten aiheuttamat kustannukset saattavat nousta korkeammiksi, kuin nopean toiminnan päästöjen vähentämiseksi aiheuttamat kustannukset.

Ympäristönsuojelu on korkealla sijalla kansainvälisten demokratiaa edistävien liikkeiden, kuten Maailman sosiaalifoorumin, keskuudessa. Kuitenkin, läntinen sekä länsimaisten järjestöjen keskuudessa etelässä käyty keskustelu on usein hyvin vierasta suurimmalle osalle etelän (maaseudulla elävistä) ihmisistä, ja saattaa johtaa sellaisten ohjelmien ja mittareiden käyttöön, joita nämä ihmiset eivät ymmärrä tai tunne omakseen. Parempi tapa on, että keskitytään saattamaan luonnonvarat ihmisten omiin käsiin, ja sisällytetään erilaiset ympäristönsuojelutavoitteet tähän lähestymistapaan.

Fossiilisten polttoaineiden hyödyntämisestä paikalliselle väestölle ja ympäristölle koituvia haittoja tulee vähentää niin paljon kuin mahdollista. Vauraus tulee saattaa hyödyttämään alueen ihmisiä ja uusiutumattomia luonnonvaroja tulee käyttää säästeliäästi, jotta turvattaisiin tämä arvokas etu köyhille maille myös pitkällä aikavälillä.

Päästöjen vähentäminen kestäväällä tavalla riittävän nopealla aikataululla on teknisesti ja taloudellisesti mahdollista. Tarvitaan tarpeeksi voimakasta poliittista tahtoa pohjoisen päättäjiltä ilmaston suojelemiseksi. Pohjoisen on muutettava tapaansa ymmärtää inhimillinen taloudellinen toiminta vain (uusliberalistisen) talouspolitiikan ehdoilla. Teollisuusmaiden on edistettävä kestävämpiä rakenteita ja oikeudenmukaisia sääntöjä maailmankaupalle.

Lähteet:

Atarah, Linus: Öljykauppaa vai uuskolonialismia? Kumppani-lehti 2/2003. Kehitysyhteistyön palvelukeskus.

Chakravarth Ragvahan: Climate Change Conference makes 'incremental progress'. TWR No 72/73, Aug/Sept 96. TWN: Penang, Malaysia.

Denton, Fatma. Climate Change, Gender and Poverty.

Haukkala et al: Every human has an equal right...? 2000. Tampereen yliopisto.

Henriksson&Turunen: Öljyn oikea hinta. 2002. Maan ystävät.

Hubbel, D.: Challenges for mainland Southeast Asia. Tiempo 33. IIED: Norwich 1999.

Isaac Osouka: Tchadian Oil Trade: the Making of another Ogoni. SEEDlinks 26. A SEED 1998.

Rainforest Action Network: Campaign for a Sane Economy. 1995-2002. Elektroninen dokumentti.

Tamilnadu Science Forum. 2002.

Tynkkynen, Oras: Ilmastonmuutos ja kehitysmaat. 1999. Kehitysyhteistyön palvelukeskus.

Tynkkynen&Lammi: The Whole Climate. 2002. Maan ystävät&Dodo.

Joitain talouden globalisaation parissa toimivia järjestöjä Etelässä

Attac, 32 maan yhteystiedot:
www.attac.org

Equipo Pueblo, Mexico City
Pueblo@laneta.apc

Focus on the Global South, Bangkok
www.focusweb.org

Freedom from Debt Coalition,
Philippines www.fdc.org

Friends of the Earth International
www.foei.org

Infid (International NGO Forum
on Indonesian Development)
www.nusa.or.id

Rainforest Action Network
www.ran.org

Third World Network, Malaysia
www.twinside.org.sg

Third World Network/Africa
www.twnafrica.org

Via Campesina, Honduras
www.virtualsask.com/via/

WALHI, Indonesia
(Indonesian Maan ystävät)
Walhi@pacific.net.id

World Social Forum, Brazil
www.forumsocialmundial.org.br

TALOUDEN GLOBALISAATIO JA ILMASTO

Maan ystävät ry, Kirkkotie 6-10, 20 540 Turku

puh: 02-2310321 e-mail: toimisto@maanystavat.fi

tilinumero: 800015-70462623

jäsenmaksu: 20 euroa/vuosi (vähävaraiset 10 euroa/vuosi)

www.maanystavat.fi

www.globalisaatio.net

www.ilmasto.org

